

ISSN: 3060-4613

MAKTABGACHA
VA MAKTAB
TA'LIMI VAZIRLIGI

O'zbekiston
Milliy Pedagogika
Universiteti

www.uza.uz

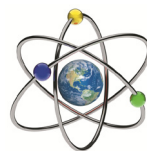
№7(3)
2026

- 13.00.00 Pedagogika fanlari
- 13.00.01 Pedagogika nazariyasi. Pedagogik ta'limotlar tarixi
- 13.00.02 Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (sohalar bo'yicha)
- 13.00.03 Maxsus pedagogika
- 13.00.04 Jismoniy tarbiya va sport mashg'ulotlari nazariyasi va metodikasi
- 13.00.05 Kasb-hunar ta'limi nazariyasi va metodikasi
- 13.00.06 Elektron ta'lim nazariyasi va metodikasi (ta'lim sohaları va bosqichlari bo'yicha)
- 13.00.07 Ta'limda menejment
- 13.00.08 Maktabgacha ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi
- 13.00.09 Ijtimoiy pedagogika
- 07.00.00 Tarix fanlari
- 19.00.00 Psixologiya fanlari
- 01.00.00 Fizika-matematika fanlari
- 02.00.00 Kimyo fanlari
- 03.00.00 Biologiya fanlari
- 09.00.00 Falsafa fanlari
- 10.00.00 Filologiya fanlari
- 11.00.00 Geografiya fanlari

M

MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI

Pedagogika, psixologiya fanlariga ixtisoslashgan ilmiy jurnal

MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI

*Elektron nashr. 394 sahifa,
25-iyul, 2026-yil.*

BOSH MUHARRIR:

Karimova E'zoza Gapirjanovna – O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vaziri

BOSH MUHARRIR O'RINBOSARI:

Ibragimova Gulsanam Ne'matovna – Pedagogika fanlari doktori, professor

TAHRIRIYAT KENGASHI A'ZOLARI

Ibragimov X.I. – pedagogika fanlari doktori, akademik
Shoumarov G'.B. – psixologiya fanlari doktori, akademik
Qirg'izboyev A.K. – Tarix fanlari doktori, professor
Jamoldinova O.R. – pedagogika fanlari doktori, professor
Sharipov Sh.S. – pedagogika fanlari doktori, professor
Shermuhhammadov B.Sh. – pedagogika fanlari doktori, professor
Ma'murov B.B. – pedagogika fanlari doktori, professor
Madraximova F.R. – pedagogika fanlari doktori, professor
Kalonov M.B. – iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Nabiyev D.X. – iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Qo'ldoshev Q. M. – iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Ikramxanova F.I. – filologiya fanlari doktori, professor
Ismagilova F.S. – psixologiya fanlari doktori, professor (Rossiya)
Stoyuxina N.Yu. – psixologiya fanlari nomzodi, dotsent (Rossiya)
Magauova A.S. – pedagogika fanlari doktori, professor (Qozog'iston)
Rejep O'zyurek – psixologiya fanlari doktori, professor (Turkiya)
Wookyu Cha – Koreya milliy ta'lim universiteti rektori (Koreya)
Polonnikov A.A. – psixologiya fanlari nomzodi, dotsent (Belarus)
Mizayeva F. O. – Pedagogika fanlari doktori, dotsent
Baybayeva M.X. – pedagogika fanlari doktori, professor
Muxsiyeva A.T. – pedagogika fanlari doktori, professor
Aliyev B. – falsafa fanlari doktori, professor
Abdullayeva N. Sh. – Pedagogika fanlari doktori (DSc), professor
Doniyorov S. M. – “Yangi O'zbekiston” va “Pravda Vostoka” gazetalari tahririyati DM bosh muharriri, O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatgan jurnalist, filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
G'afurov D. O. – falsafa fanlari doktori (PhD)
Shomurodov R.T. – iqtisodiyot fanlari nomzodi (PhD), dotsent
Mirzayeva F. O. – pedagogika fanlari doktori (DSc), dotsent
Jalilova S.X. – psixologiya fanlari nomzodi (PhD), dotsent
Bafayev M.M. – psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Usmonova D.I. – Samarqand iqtisodiyot va servis institute dotsenti
Saifnazarov I. – falsafa fanlari doktori, professor
Nematov Sh.E. – pedagogika fanlari nomzodi (PhD)
Tillashayxova X.A. – psixologiya fanlari nomzodi (PhD), dotsent
Yuldasheva F.I. – pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Yuldasheva D.B. – filologiya fanlari bo'yicha falsafa (PhD) doktori, dotsent
Tangriyev A. T. – Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti kafedra professori
Ashurov R. R. – psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Panjiyev M. A. – Qashqadaryo viloyati Maktabgacha va maktab ta'limi boshqarmasi boshlig'ining birinchi o'rinbosari
Xudayberganov N. A. – Xorazm Ma'mun akademiyasi Tabiiy fanlar bo'limining katta ilmiy xodimi, biologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Vaxobov Anvar Abdusattor o'g'li – Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori, dotsent

Muassis: “Tadbirkor va ishbilarmon” MChJ

Hamkorlarimiz: O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi, O'zbekiston milliy pedagogika universiteti

EDITOR-IN-CHIEF:

Karimova E'zoza Gapirzhanovna – Minister of Perschool and School Education of the Republic of Uzbekistan

DEPUTY EDITOR-IN-CHIEF:

Ibragimova Gulsanam Ne'matovna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

EDITORIAL BOARD MEMBERS:

Ibragimov X.I. – Doctor of Pedagogical Sciences, Academician

Shoumarov G'. B. – Doctor of Psychological Sciences, Academician

Qirg'izboyev A. K. – Doctor of Historical Sciences, Professor

Jamoldinova O.R. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Sharipov Sh.S. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Shermuhhammadov B.Sh. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Ma'murov B.B. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Madraximova F.R. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Kalonov M.B. – Doctor of Economic Sciences, Professor

Nabiyev D.X. – Doctor of Economic Sciences, Professor

Koldoshev K. M. – Doctor of Economic Sciences, Professor

Ikramxanova F.I. – Doctor of Philological Sciences, Professor

Ismagilova F.S. – Doctor of Psychological Sciences, Professor (Russia)

Stoyuxina N.Yu. – Candidate of Psychological Sciences (PhD), Associate Professor (Russia)

Magauova A.S. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Kazakhstan)

Rejep O'zyurek – Doctor of Psychological Sciences, Professor (Turkey)

Wookyu Cha – President of the National University of Education, Korea (South Korea)

Polonnikov A.A. – Candidate of Psychological Sciences (PhD), Associate Professor (Belarus)

Mizayeva F. O. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Baybayeva M.X. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Muxsiyeva A.T. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Aliyev B. – Doctor of philosophy, professor

Abdullayeva N. Sh. – Doctor of Pedagogical Sciences (DSc), Professor

Doniyorov S. M. – Editor-in-Chief of the DM Editorial Office of the newspapers “Yangi O'zbekiston” and “Pravda Vostoka”, Honored Journalist of the Republic of Uzbekistan, Doctor of Philosophy (PhD) in Philology, Associate Professor

Gafurov D. O. – Doctor of Philosophy (PhD)

Shomurodov R.T. – Candidate of Economic Sciences (PhD), Associate Professor

Mirzayeva F. O. – Doctor of Pedagogical Sciences (DSc), Associate Professor

Jalilova S.X. – Candidate of Psychological Sciences (PhD), Associate Professor

Bafayev M.M. – Doctor of Philosophy in Psychological Sciences (PhD), Associate Professor

Usmonova D.I. – Associate Professor, Samarkand Institute of Economics and Service

Saifnazarov I. – Doctor of philosophy, professor

Nematov Sh.E. – Candidate of Pedagogical Sciences (PhD)

Tillashayxova X.A. – Candidate of Psychological Sciences (PhD), Associate Professor

Yuldasheva F.I. – Doctor of Philosophy in Pedagogical Sciences (PhD), Associate Professor

Yuldasheva D.B. – Doctor of Philosophy (PhD) in Philological Sciences, Associate Professor

Tangriyev A.T. – is a professor of Tashkent State University of Economics

Ashurov R. R. – Doctor of Philosophy (PhD) in Psychology, Associate Professor

Panjiyev M. A. – First Deputy Head of the Department of Preschool and School Education of the Kashkadarya Region

Khudaiberganov N. A. – Senior Researcher of the Department of Natural Sciences of the Khorezm Mamun

Academy, Doctor of Philosophy (PhD) in Biological Sciences

Vakhobov Anvar Abdusattor oğlu – Doctor of Philosophy in Pedagogical Sciences, Associate Professor

“Maktabgacha va maktab ta'limi” jurnali O'zbekiston Respublikasi Oliy attestatsiya komissiyasining quyidagi qarorlariga asosan pedagogika va psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) hamda fan doktori (DSc) ilmiy darajasiga talabgorlarning dissertatsiyalaridagi asosiy ilmiy natijalarni chop etish uchun milliy ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan:

Pedagogika fanlari bo'yicha: OAK Kengashi tavsiyasi (26.08.2024-y., №11-05-4381/01) asosida:

- Ekspert kengashi (29.10.2024-y., №10)
- Rayosat qarori (31.10.2024-y., №363/5)

Psixologiya fanlari bo'yicha: Toshkent davlat pedagogika universiteti murojaatiga asosan OAK tavsiyasi (24.04.2025-y., №11-05-2566/01):

- Ekspert kengashi (25.05.2025-y., №10)
- Rayosat qarori (08.05.2025-y., №370/5)

“Maktabgacha va maktab ta'limi”
jurnali

26.09.2023-yildan

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti
Administratsiyasi huzuridagi Axborot
va ommaviy kommunikatsiyalar
agentligi tomonidan **№C-5669363**
reyestr raqami tartibi bo'yicha
ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: **№136361**

MUNDARIJA

Imkoniyati cheklangan talabalarda jismoniy sifatlarni sport mashg'ulotlari yordamida rivojlantirishning afzalliklari	8
Davronov Rustam Iloxovich	
Использование фонетических игр и современных технологий в обучении русскому языку в общеобразовательных школах Узбекистана	15
Абумалик Муталлиевич Дедаханов	
Maktablarda chaqiruvga qadar boshlang'ich tayyorgarlikni isloh qilish muammo va yechimlar	20
Qudratov O'ktam G'ofurovich	
The Role of Motivation in Learning English	25
Kamoldinova Mushtariybonu Azizbek qizi	
Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida inklyuziv ta'lim muhitini boshqarishning ijtimoiy-pedagogik asoslari	30
Axrarova Gulrux Gulamkadirovna	
Bo'lajak logopedlarda metakognitiv-dagnostik kompetentlikni rivojlantirishning xorijiy va milliy tajribasi	37
Suvankulova Shaxnoza Karimkulovna	
Ingliz tili darslarida individual va pragmatik yondashuvni amalga oshirish texnologiyalari	43
Yuldasheva Dilnoza Bobojonovna	
Talabalarining texnologik fikrlash kompetensiyalarini rivojlantirishning tarkibiy komponentlari	48
Kushbakova Barno Batirkulovna	
Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida inklyuziv ta'limni joriy etishda ijtimoiy hamkorlik va jamoatchilik fikrini shakllantirish	54
Arslanova Madinaxon Mansurovna	
O'quvchi-yoshlarga axloqiy ta'lim-tarbiya berishda qoraqalpoq dostonlarining ahamiyati	59
Esemuratova Turganbike Aytmuratovna	
Talaba markazli yondashuv asosida ingliz tilini o'qitishda interaktiv metodlardan foydalanish samaradorligi	63
Narzullayeva Firuza Olimovna	
Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida 5-6 yoshdagi bolalarni kasbga yo'naltirish bo'yicha metodik xizmatni takomillashtirish	67
Rizayeva Munisxon Maxkamovna	
Generativ sun'iy intellekt vositalarining ta'lim jarayonidagi pedagogik imkoniyatlari	71
Shodiyev Azizbek Olim o'g'li	
Shaxs kamolotida psixologik salomatlikning ahamiyati va asosiy ko'rsatkichlari	76
Xolova Yulduz Erkinovna	
Zamonaviy ta'lim paradigmasida fizika fanini o'qitish: virtual va to'ldirilgan borliq hamda sun'iy intellekt texnologiyalarining integrativ metodikasi	83
Zuhriddinov Farrux Faxriddin o'g'li	
Event ta'lim texnologiyasi vositasida talabalarining o'qish samaradorligini oshirish	87
Latipova Ma'rifat Salohiddin qizi, Bo'tayeva Saodat Xudoyor qizi	
Boshlang'ich sinf o'quvchilarining intellektual faolligini rivojlantirishga ta'sir etuvchi individual-psixologik omillar	90
Djurakulova Munira Suyunovna	
Ingliz tilini o'qitishda interaktiv metodlarni takomillashtirish modeli hamda ularning ta'lim samaradorligiga ta'siri	97
Narzullayeva Firuza Olimovna	
Народное творчество как великое сокровище интеллектуального воспитания	102
Матмуратова Гулистан Камалатдиновна	
Raqamli intellekt: o'quvchilarda mediasavodxonlik kompetensiyasini rivojlantirish – davr talabi	108
Nishonova Muattarxon Alisherovna, Toirova Nafisa Muzaffar qizi	

Umumta'lim fanlaridan dars samaradorligini oshirishda axborot texnologiyalaridan foydalanishni takomillashtirishning ilmiy-metodik asoslari.....	111
Toshmamatova Munisa Toshmamatovna	
Xorazm viloyatida ekoturizmni rivojlantirish istiqbollari (tumanlar kesimida)	115
Xo'jyozova Dildora Shonazar qizi, Dusanova Sharofat Baltaboyevna	
Maktabgacha yoshdagi bolalarda kreativ yondashuv asosida innovatsion tafakkur ko'nikmalarini rivojlantirishning zamonaviy yo'nalishlari.....	121
Kadirova Dildora Najadbekovna	
The Integration of Artificial Intelligence in English Language Teaching: Opportunities and Challenges	125
Moxinur Yusupova	
Pragmatik-tizimli portfolio (PTP) texnologiyasi: talabalar reflektiv tafakkurini faoliyat dalillari asosida rivojlantirish.....	131
Abdullayeva Ziroatxon Qurbonovna	
Sog'lig'ida cheklovlari mavjud bolalar jismoniy va psixologik holatini takomillashtirishda yengil atletika mashg'ulotlarining ahamiyati	136
Hikmatova Nigoraxon Hasanboy qizi	
Art badiiy ta'limning rivojida klaster yondashuvi	140
A. S. Umarov	
Simulyatsion o'yin muhitida maktabgacha yoshdagi bolalarning ijtimoiy-hissiy kompetentligini shakllantirish imkoniyatlari.....	143
Turg'unova Mohinaxon Akmaljon qizi	
O'smirlarda deviant xulq-atvor shakllanishining ijtimoiy-psixologik xususiyatlari (empirik tadqiqot).....	150
Toshpolatova Robiya Akmal qizi	
Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarida milliy mafkurani shakllantirishning pedagogik mexanizmlarini takomillashtirish	154
Ahmadov Olimjon Shodmonovich, Esanova Mehrgul Qurbanazarovna	
Maktabgacha ta'lim tashkilotlaridagi dizartriyaning yengil shakliga ega 6-7 yoshli bolalardagi nutq kamchiliklarini o'yin texnologiyalari asosida korreksiyalashning samaradorligi.....	159
Baxadirova Zulfizar Azimbayevna	
Boshlang'ich sinf o'quvchilarida kommunikativ va ijtimoiy-hissiy kompetensiyalarni baholashning diagnostik vositalarini tanlash va qo'llash metodikasi.....	163
Abdullayeva Munojot Muxtorovna	
Talabalarni o'quvchilarning tibbiy tashxisiga mos pedagogik yondashuvlardan foydalanishga o'rgatish usullari.....	169
Yuldashova Iroda Dilshodovna	
Uzoq muddat davolanishga muhtoj bolalar uchun ta'lim muassasalarining tashkil etilishi.....	174
Yusupjanova Shaxnoz Mirzatillayevna	
O'zbekiston umumiy o'rta ta'lim tizimida raqamli STEAM muhitini joriy etish: o'qituvchilar tayyorgarligi va infratuzilma cheklovlari tahlili.....	178
Abdullayev Doston Sheraliyevich	
Bo'lajak maxsus pedagoglarning faol fuqarolik kompetensiyasining tarkibiy-mezonli modeli va rivojlanganlik darajalari	183
Sultonov Muxammadali Fayzulla o'g'li	
Совершенствование механизмов интеграции стратегического и функционального менеджмента на основе анализа деятельности государственных и международных филиалов вузов	189
A. M. Маргунов	
Решение педагогических проблем, возникающих при обучении письму леворуких учащихся начальных классов	194
Эгамбердиева Юлдуз	
Biologiya ta'limida generativ sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalanishning pedagogik imkoniyatlari va metodik asoslari	198
Parmonova Marjona O'ktam qizi, Baybayeva Muxayyo Xudoyberganovna	

Bolalarda emotsional intellektni rivojlantirishning pedagogik-psixologik asoslari	204
<i>Sherdanova Farangiz Raxmat qizi</i>	
Zamonaviy televideniya suxandon nutqining tabiiyligi va auditoriya bilan ishonchli muloqot	208
<i>Maxanbetova Dilnoza</i>	
10-sinf kimyo darslarida "Spirtlar" bo'limini o'qitishda o'quvchilarning kreativ fikrlash qobiliyatlarini shakllantirish metodikasi.....	211
<i>Nazarova Yulduz Atamuratovna</i>	
Maktabgacha yoshdagi bolalarda ijtimoiy ko'nikmalarni shakllantirishda ijodiy o'yinlardan foydalanish	215
<i>Yuldasheva Shoxida Botirovna, Kurbanbayeva Moldir Abatbay qiz</i>	
Milliy taraqqiyot g'oyalari jadid ayollarining o'rni.....	220
<i>Ergashova Mehriniso Husniddin qizi</i>	
Mahalla – oila – ta'lim muassasasi hamkorligi.....	223
<i>Muxtarov Utkirjon Mutalibjanovich, Abdusamatov Ozodbek</i>	
Oliy ta'lim muassasalarida "Mikrobiologiya" modulini raqamli texnologiyalar asosida o'qitishning didaktik imkoniyatlari	227
<i>Reymova Erkinay Atabayevna</i>	
Raqamli ta'lim transformatsiyasi sharoitida professor-o'qituvchilarning kasbiy motivatsiyasini rivojlantirishning pedagogik omillari.....	232
<i>Abdusamiyev Dilmurod Abdug'ani o'g'li</i>	
Translanguaging as a Pedagogical Resource in Uzbek EFL Classrooms: Insights from a Classroom Observation	238
<i>Aziza Sobirova</i>	
Katta maktabgacha yoshdagi bolalarning ijodiy tasavvurini rivojlantirishning pedagogik-psixologik asoslari.....	243
<i>Otayeva Salamat Sabirovna</i>	
System-Structure Research of Artificial Intelligence Terms	250
<i>Odilova Fotima</i>	
Oliy ta'lim tashkilotlarida qo'llaniladigan zamonaviy ta'lim metodlarining mazmuni va o'ziga xos xususiyatlari.....	259
<i>Berdiyeva Nilufar Axatovna</i>	
Zamonaviy smart texnologiyalar asosida talabalarning texnik fikrlash kompetentligini rivojlantirishning didaktik imkoniyatlari.....	267
<i>Eshonqulova Madina Nosir qizi</i>	
Модель развития проектно-конструкторской компетентности студентов с использованием автоматизированных цифровых программ.....	272
<i>Камолова Махлиё Акбар кизи</i>	
Boshlang'ich sinf tabiiy fanlar darslarida sun'iy intellekt vositalari asosida tadqiqotchilik kompetensiyalarini shakllantirish metodikasi.....	277
<i>Savriddinova Mexrinov Ulug'bekovna</i>	
Ijtimoiy qo'llab-quvvatlashning tug'ruqdan keyingi davr ayollarida onalikdan mamnunlik bilan bog'liqligi.....	282
<i>Kalandarova Madina Baxadirovna</i>	
Bo'lajak o'qituvchilarda lingvistik kompetentlikni rivojlantirish texnologiyalari	285
<i>Kamolova Mashhura Otabek qizi</i>	
Terminology and Lexical Problems in Modern Linguistics and AI.....	289
<i>Odilova Fotima</i>	
Adabiy ta'limda badiiy matnlar orqali o'qish kompetensiyalarini takomillashtirish metodikasi.....	294
<i>Abdujabborova Nilufar Rustamjon qizi</i>	
Tajriba-sinov ishlarini tashkil etish, uning bosqichlari va diagnostika metodikalari.....	298
<i>Boltayeva Go'zal Komilovna</i>	
Boshlang'ich sinf o'quvchilarning nutqiy muloqotini rivojlantirishda matn bilan ishlashning assotsiativ tafakkurga asoslangan metodikasi	302
<i>Hamroyeva Xolida Rizoqul qizi</i>	

Bo'lajak biologiya o'qituvchilarining kasbiy-metodik kompetentligini baholashning kvalimetrik asoslari	307
<i>Niyozova Shahlo Abdusaitovna</i>	
Oilaviy holat, ma'lumot darajasi va pedagogik stajning ayollar emotsional barqarorligiga ta'sir etuvchi psixologik xususiyatlari	313
<i>Pulatova Dilfuza Baxramovna</i>	
"Kommunikativ kompetensiya"ning tarkibiy komponentlari.....	318
<i>Saidova Sumbuloy Otabayevna</i>	
Kasbiy kompetensiyani shakllantirishda sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish	321
<i>Xamidova Zaynura Ramazonovna</i>	
Wiki texnologiyasi asosida ingliz tili darslarini tashkil etish bosqichlari	324
<i>Yunusova Dildora Hamrakulovna</i>	
Nogiron farzandli turli yoshdagi onalarning psixologik farovonligi bilan depressiya, xavotir va stress o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik.....	328
<i>Kasimova Xulkar Atabayevna</i>	
Talaba-qizlarda sog'lom turmush tarzi qadriyatlarini rivojlantirishning nazariy-metodologik asoslari	332
<i>Esanova Gulchehra Boybo'ri qizi</i>	
Особенности иммунного статуса при аллергодерматозах у жителей ташкентской области.....	338
<i>Саипова Н. С., Абдуллаева Ф. Б.</i>	
Aqliy xaritalar va mnemotexnikani birlashtirib, bolalarning fikrlashini o'stirish.....	343
<i>Egamberdiyeva Xuriyat Egamberdiyevna, Kaxxarova Ozoda Abdimo'minovna</i>	
Математическое развитие по STEAM технологиям	349
<i>Садикова Д. Х.</i>	
Adaptive Trust-Aware Multi-Criteria Decision Method for Artificial Intelligence Systems: A Conceptual Framework and Mathematical Model	353
<i>Yuldashev Nodirbek Abdumannob o'g'li</i>	
Kontrsuggestiv, tezaurus va interaksion omillarning bo'lajak ingliz tili o'qituvchilarida pedagogik liderlik kompetensiyalari rivojlanishiga ta'siri.....	360
<i>Jumanov Lochinbek Habibulla o'g'li</i>	
Yapon olimlari ayollarining kompetensiyaviy yondashuvini oliy ta'limda qo'llash istiqbollari	365
<i>Jumanazarova Gullola Yoqubjanovna</i>	
Ingliz tilini o'rganishda sun'iy intellektning o'rni	369
<i>Dilnura Rustamovna Xamrayeva</i>	
Neuromuscular Dentistry's Place in Dental Practice	375
<i>Turayev Alimjan</i>	
Utilisation of Mechanotherapy in Dental and Maxillofacial Surgical Practices (Literature Analysis).....	380
<i>Marufova Farangiz Gayratovna</i>	
Axbrot istemoli madaniyatini shakllantirishning psixologik omillari (talabalar misolida).....	387
<i>Ramazonov Jahongir Djalolovich</i>	

AXBROT ISTEMOLI MADANIYATINI SHAKLLANTIRISHNING PSIXOLOGIK OMILLARI (TALABALAR MISOLIDA)

Ramazonov Jahongir Djalolovich

Buxoro davlat pedagogika instituti

Psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), professor

Annotatsiya: Mazkur maqolada talaba-yoshlarda axborot iste'moli madaniyatining shakllanishiga ta'sir etuvchi psixologik omillar, mexanizmlar va shaxsiy xususiyatlar tahlil qilingan. Tadqiqotda axborotni izlash, tanlash, tekshirish, tahlil qilish va undan mas'uliyatli foydalanish jarayonlarining psixologik jihatlari yoritilgan. Shuningdek, talabalarning tanqidiy fikrlashi, media savodxonligi, metakognitiv nazorati, emotsional barqarorligi va ijtimoiy mas'uliyati axborot iste'moli madaniyatining muhim tarkibiy komponentlari sifatida asoslangan. Olingan natijalar axborotning ko'pligi shaxsning axborot madaniyati yuqori ekanligini anglatmasligini, balki uning ishonchligini baholash, manipulyativ mazmuni aniqlash va mustaqil xulosa chiqarish qobiliyati muhim ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatadi. Maqolada talaba-yoshlarda axborot iste'moli madaniyatini rivojlantirishning pedagogik-psixologik imkoniyatlari ham ochib berilgan.

Kalit so'zlar: axborot iste'moli madaniyati, talaba-yoshlar, axborot savodxonligi, media savodxonlik, tanqidiy fikrlash, psixologik omillar, metakognitiv nazorat, emotsional barqarorlik, axborot xavfsizligi, raqamli muhit.

Abstract: This article analyzes the psychological factors, mechanisms, and personal characteristics influencing the development of information consumption culture among university students and young people. The study examines the psychological aspects of searching for, selecting, verifying, analyzing, and responsibly using information. Particular attention is paid to critical thinking, media literacy, metacognitive control, emotional stability, and social responsibility as essential components of information consumption culture. The findings indicate that a high volume of information consumption does not necessarily demonstrate a high level of information culture. More importantly, individuals need to evaluate the credibility of information sources, identify manipulative content, compare information from different sources, and formulate independent conclusions. The article also highlights pedagogical and psychological opportunities for developing students' information consumption culture within the contemporary digital environment.

Key words: information consumption culture, university students, information literacy, media literacy, critical thinking, psychological factors, metacognitive control, emotional stability, information security, digital environment.

Аннотация: В статье анализируются психологические факторы, механизмы и личностные особенности, влияющие на формирование культуры потребления информации у студентов и молодежи. Раскрываются психологические аспекты процессов поиска, отбора, проверки, анализа и ответственного использования информации. Особое внимание уделяется критическому мышлению, медиаграмотности, метакогнитивному контролю, эмоциональной устойчивости и социальной ответственности как важнейшим компонентам культуры информационного потребления. Результаты исследования показывают, что увеличение объема потребляемой информации само по себе не свидетельствует о высоком уровне информационной культуры личности. Существенное значение имеют способность оценивать достоверность информационных источников, выявлять манипулятивный контент, сопоставлять различные источники и формировать самостоятельные выводы. В статье также раскрываются педагогико-психологические возможности развития культуры информационного потребления студентов в условиях современной цифровой среды.

Ключевые слова: культура потребления информации, студенческая молодежь, информационная грамотность, медиаграмотность, критическое мышление, психологические факторы, метакогнитивный контроль, эмоциональная устойчивость, информационная безопасность, цифровая среда.

KIRISH

Bugungi globallashuv va raqamli transformatsiya sharoitida axborot inson hayotining barcha sohalariga chuqur kirib borayotgan muhim ijtimoiy-psixologik resurslardan biriga aylandi. Internet, ijtimoiy tarmoqlar, messengerlar, elektron ommaviy axborot vositalari hamda turli raqamli platformalarning jadal rivojlanishi natijasida insonning axborotni izlash, qabul qilish, qayta ishlash va undan foydalanish imkoniyatlari sezilarli

darajada kengaydi. Biroq axborot oqimining hajmi va tezligi ortishi bilan bir qatorda, ishonchsiz ma'lumotlar, manipulyativ kontent, yolg'on xabarlar, stereotiplar va psixologik ta'sir vositalarining ham ko'payishi shaxsning axborot muhitidagi xulq-atvorini ilmiy jihatdan o'rganish zaruratini yuzaga keltirmoqda.

Ayniqsa, talaba-yoshlar axborot makonining eng faol ishtirokchilaridan biri sifatida ushbu jarayonning mazkazida turadi. Talabalik davrida shaxsning dunyoqarashi, ijtimoiy pozitsiyasi, mustaqil fikrlashi, qadriyatlar tizimi va qaror qabul qilish ko'nikmalari faol shakllanadi. Shu sababli mazkur davrda iste'mol qilinayotgan axborotning mazmuni, manbasi, ishonchligi va shaxsga ko'rsatadigan psixologik ta'siri alohida ahamiyat kasb etadi. Axborotni tanqidiy tahlil qilmasdan qabul qilish, ommaviy axborot vositalari va ijtimoiy tarmoqlardagi xabarlariga ko'r-ko'rona ishonish, emotsional mazmundagi kontent ta'siriga berilish hamda axborotni tekshirmasdan tarqatish kabi holatlar yoshlarning ijtimoiy-psixologik barqarorligiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Axborot iste'moli madaniyati shaxsning axborotga bo'lgan munosabati, uni izlash va tanlash, manbalarni baholash, mazmunini tahlil qilish, ishonchligini tekshirish, undan maqsadli va mas'uliyatli foydalanish hamda axborot almashinuvi jarayonida axloqiy me'yorlarga rioya qilishini ifodalovchi kompleks psixologik hodisa sifatida namoyon bo'ladi. Mazkur madaniyatning shakllanishi faqatgina texnik yoki media savodxonlik bilan cheklanmay, balki shaxsning kognitiv, motivatsion, emotsional, irodaviy va refleksiv xususiyatlari bilan ham chambarchas bog'liqdir. Shu nuqtayi nazardan, axborot iste'moli madaniyatini shakllantirish jarayonida tanqidiy fikrlash, mustaqil qaror qabul qilish, axborotga nisbatan ongli munosabat, emotsional o'zini boshqarish va psixologik barqarorlik muhim omillar sifatida namoyon bo'ladi.

Muammoning yana bir muhim jihati shundaki, raqamli muhitda axborot insonning nafaqat bilim va dunyoqarashiga, balki uning emotsional holati, ijtimoiy munosabatlari va xulq-atvoriga ham ta'sir ko'rsatadi. Ayniqsa, algoritmlar asosida shakllantiriladigan axborot oqimi foydalanuvchining avvalgi qiziqishlari va xatti-harakatlariga mos kontentni takroran taqdim etishi natijasida biryoqlama axborot muhitining shakllanishiga olib kelishi mumkin. Bunday sharoitda shaxsning o'z axborot ehtiyojlarini anglay olishi, axborot manbalarini taqqoslashi, turli nuqtayi nazarlarni tahlil qilishi va mustaqil xulosa chiqarishi muhim psixologik kompetensiya hisoblanadi.

O'zbekiston ta'lim tizimida ham yoshlarning media va axborot savodxonligini rivojlantirish, raqamli muhitdan oqilona foydalanish, tanqidiy fikrlashini kuchaytirish va axborot xavfsizligini ta'minlash masalalariga tobora katta e'tibor qaratilmoqda. Bu esa oliy ta'lim muassasalarida talabalarning axborot iste'moli madaniyatini shakllantirishning pedagogik shart-sharoitlari bilan bir qatorda, uning psixologik mexanizmlari va omillarini chuqur o'rganishni ham taqozo etadi.

Shu jihatdan, talaba-yoshlarda axborot iste'moli madaniyatini shakllantirishning psixologik omillarini aniqlash, ularning axborotni qabul qilish va baholash jarayonidagi kognitiv, motivatsion, emotsional, ijtimoiy-psixologik hamda refleksiv xususiyatlarini tadqiq etish zamonaviy psixologiyaning dolzarb yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Mazkur muammoni ilmiy jihatdan tadqiq etish yoshlarning axborot muhitida ongli va mas'uliyatli faoliyat yuritishini ta'minlash, manipulyativ axborot ta'sirlariga nisbatan psixologik barqarorligini oshirish hamda raqamli jamiyat sharoitida yetuk shaxsni shakllantirishning samarali psixologik mexanizmlarini ishlab chiqish imkonini beradi.

MAVZUGA DOIR ADABIYOTLAR SHARHI

Axborot iste'moli madaniyatini shakllantirish muammosining ilmiy-nazariy tahlili shuni ko'rsatadiki, ushbu fenomen psixologiya, pedagogika, sotsiologiya, kommunikatsiya nazariyasi va media tadqiqotlari kesishmasida shakllanadigan ko'p komponentli hodisadir. Shu sababli mazkur tushunchani faqat axborot texnologiyalaridan foydalanish ko'nikmasi yoki media savodxonlik darajasi bilan chegaralash metodologik jihatdan yetarli emas. Axborot iste'moli madaniyati shaxsning axborotni izlash, tanlash, qabul qilish, qayta ishlash, tanqidiy baholash, undan foydalanish va boshqalarga uzatish jarayonlaridagi kognitiv, motivatsion, emotsional, refleksiv hamda ijtimoiy-psixologik xususiyatlarining integrativ namoyon bo'lishini ifodalaydi.

O'zbekiston psixologiya fanining shakllanishida shaxs, tafakkur, faoliyat, muloqot va yosh davrlarining psixologik xususiyatlarini o'rganishga bag'ishlangan tadqiqotlar mazkur muammoning nazariy-metodologik asoslarini tashkil etadi. Xususan, M.G'. Davletshinning yosh davrlari va pedagogik psixologiyaga oid tadqiqotlarida shaxsning rivojlanishi, o'quv faoliyati, bilish jarayonlari va ijtimoiy muhit bilan o'zaro munosabatlari muhim psixologik omillar sifatida talqin qilinadi. Ushbu yondashuv nuqtayi nazaridan talabalik davrida axborotni qabul qilish, qayta ishlash va undan foydalanish jarayonlarini shaxsning yoshga xos psixologik rivojlanishidan ajratib o'rganish mumkin emas. Demak, axborot iste'moli madaniyatining shakllanishi shaxsning bilish faoliyati va mustaqil fikrlashining rivojlanish jarayoni bilan bevosita bog'liqdir.

E.G'. G'oziyevning tafakkur, shaxs va bilish jarayonlariga oid ilmiy qarashlari ham mazkur muammoni psixologik jihatdan asoslash uchun muhim metodologik manba hisoblanadi. Uning tadqiqotlarida tafakkurning faol, maqsadga yo'naltirilgan va muammoli vaziyatlarni hal etishga qaratilgan jarayon sifatidagi xususiyatlari yoritiladi. Ushbu nazariy qarashlarni axborot iste'moli jarayoniga tatbiq etadigan bo'lsak, axborotni shunchaki qabul

qilish emas, balki uni taqqoslash, tahlil qilish, dalillarning ishonchligini aniqlash, muqobil fikrlarni ko'rib chiqish va mustaqil xulosa chiqarish shaxsning yuqori darajadagi kognitiv faolligini talab qiladi. Shu ma'noda tanqidiy fikrlash axborot iste'moli madaniyatining asosiy psixologik mexanizmlaridan biri sifatida qaralishi mumkin.

Mahalliy ilmiy maktabda shaxsning ijtimoiylashuvi va muloqot jarayonlarini o'rganishga qaratilgan tadqiqotlar ham axborot iste'moli madaniyatining ijtimoiy-psixologik tabiatini tushuntirish uchun muhimdir. Shaxsning xulq-atvori ijtimoiy muhit, guruhii munosabatlar, qadriyatlar va muloqot jarayonlari ta'sirida shakllanishi haqidagi yondashuvlardan kelib chiqib, talabaniing axborotga munosabati ham individual hodisa emas, balki ijtimoiy tajriba va kommunikativ muhit bilan shartlangan jarayon sifatida qaralishi lozim.

Zamonaviy mahalliy tadqiqotlarda axborot va media madaniyati masalasiga bevosita murojaat qilinayotganini ko'rish mumkin. Xususan, Artikova M.B. va Umarov A.V. tomonidan tayyorlangan "Pedagogik oliy ta'limda talabalarning media savodxonlik va axborot madaniyatini rivojlantirish" nomli uslubiy qo'llanmada media madaniyat shaxsning turli manbalardan olinadigan ma'lumotlarni idrok etishi, qidirishi, tadqiq qilishi, tahlil qilishi va tanqidiy baholashi bilan bog'liq kompleks hodisa sifatida talqin qilinadi. Mualliflarning yondashuvi media vositalari bilan ishlashning faqat texnik tomonlarini emas, balki bilim, his-tuyg'u, munosabat va xulq-atvor reaksiyalarining o'zaro birligini ta'kidlaydi. Bu yondashuv axborot iste'moli madaniyatini integral psixologik-pedagogik hodisa sifatida tadqiq etish uchun muhim nazariy asos yaratadi.

Shuningdek, A.T. Rustamning media savodxonlik tushunchasining ilmiy-nazariy tahliliga bag'ishlangan tadqiqotida media savodxonlikning media matnlarni tahlil qilish, baholash va yaratish bilan bog'liq jihatlar yoritilgan. Ushbu yondashuvdan ko'rinadiki, zamonaviy media savodxonlik shaxsning tayyor axborotni qabul qilish qobiliyati bilangina cheklanmay, uning axborot mazmuniga nisbatan faol subyekt sifatidagi pozitsiyasini ham nazarda tutadi.

Mahalliy tadqiqotchilar Sh. Zaxiriddinova, M. Nurova va F. Murodovlarning raqamli transformatsiya sharoitida talabalarning media savodxonligini rivojlantirishning pedagogik-psixologik mexanizmlariga bag'ishlangan tadqiqotlari ayniqsa mazkur maqola mavzusiga yaqinligi bilan ahamiyatlidir. Mualliflar axborot oqimining jadallashuvi, talabalarning axborotni tanqidiy tahlil qilish ko'nikmalari, axborot xavfsizligi, manipulyativ kontent va feyk xabarlar bilan ishlash masalalarini bir butun tizim sifatida ko'rib chiqadi. Ushbu tadqiqot media savodxonlikni rivojlantirishda kognitiv kompetensiya va tanqidiy fikrlashning o'rnini asoslash bilan birga, oliy ta'lim muhitida ushbu sifatlarni shakllantirishning pedagogik-psixologik mexanizmlariga e'tibor qaratadi. Yoshlarning axborot muhitidagi xulq-atvoriga bag'ishlangan mahalliy tadqiqotlarda axborot madaniyati, media savodxonlik va raqamli kompetentlik o'zaro bog'liq tushunchalar sifatida qaralmoqda. Jumladan, Moxichexra Baxrilla-yevaning o'smir yoshlarda axborotdan foydalanish madaniyatini shakllantirishga bag'ishlangan tadqiqotida axborotni tanlash, manba ishonchligini aniqlash, yolg'on xabarlarini farqlash, axborot xavfsizligi va internet etikasi masalalari alohida ko'rib chiqilgan. Ushbu yondashuv yoshlarning axborot xulq-atvorini shakllantirishda nafaqat bilim, balki tanqidiy fikrlash va ijtimoiy mas'uliyatning ham muhimligini ko'rsatadi.

Mahalliy tadqiqotlarda axborot-psixologik tahdidlar masalasining ham tobora ko'proq o'rganilayotgani kuzatiladi. Xususan, talabalar orasida axborot-psixologik tahdidlarning oldini olish masalasiga bag'ishlangan tadqiqotlarda yoshlarning axborot xurujlaridan himoyalaniishi, media madaniyatini rivojlantirish va psixologik immunitetini mustahkamlash masalalariga e'tibor qaratilgan. Bu yo'nalish axborot iste'moli madaniyatining himoya funksiyasini, ya'ni shaxsning manipulyativ va zararli axborot ta'siriga nisbatan psixologik barqarorligini ta'minlash jihatini ochib beradi.

A. Xudayberdiyevning yoshlar madaniy kamolotiga axborot manipulyatsiyasi va ijtimoiy tarmoqlarga bog'liqlikning ta'sirini o'rgangan tadqiqotida raqamli muhitdagi manipulyativ mexanizmlar, ijtimoiy tarmoqlarning psixologik ta'siri va tanqidiy tafakkurning himoya funksiyasi tahlil qilingan. Muallif axborot manipulyatsiyasi yoshlarning axloqiy, estetik va madaniy rivojlanishiga ta'sir ko'rsatishi mumkinligini asoslaydi hamda media savodxonlik va tanqidiy tafakkurni rivojlantirishni muhim profilaktik mexanizm sifatida ko'rsatadi. Ushbu yondashuv axborot iste'moli madaniyatini shaxsning "axborot immuniteti"ni shakllantiruvchi psixologik resurs sifatida talqin qilish imkonini beradi.

Mahalliy tadqiqotlarda axborot madaniyatining shakllanishida yoshlarning ijtimoiy muhiti va ta'lim jarayonining o'rnini ham qayd etilmoqda. Yoshlar orasida axborot madaniyatini shakllantirish muammolariga bag'ishlangan tadqiqotlarda axborotni tanqidiy baholay olmaslik, axborotning ortiqchaligi, ijtimoiy tarmoqlarga haddan tashqari bog'lanish va media savodxonlikning yetarli darajada rivojlanmaganligi asosiy muammolar sifatida ko'rsatilgan. Bunda ta'lim va oila yoshlarning axborot xulq-atvorini shakllantiruvchi muhim ijtimoiy institutlar sifatida baholanadi.

Shuningdek, 2026-yilda e'lon qilingan tadqiqotlarda yoshlar mediamadaniyatini rivojlantirishning xorijiy tajribasi va uni O'zbekiston sharoitida qo'llash imkoniyatlari ham tahlil qilinmoqda. Bunday ishlar mahalliy ta'lim muhitida media savodxonlikni rivojlantirishning metodik va tashkiliy asoslarini boyitish bilan birga, O'zbekiston yoshlarining milliy-madaniy xususiyatlarini hisobga olgan holda axborot madaniyatini shakllantirish zaruratini ko'rsatadi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Xorijiy psixologik tadqiqotlar ushbu bo'shliqni to'ldirish uchun muhim nazariy imkoniyat beradi. Xususan, D. Kahnemannning ikki tizimli fikrlash nazariyasi axborotni tezkor va intuitiv qabul qilish bilan analitik qayta ishlash o'rtasidagi farqni tushuntirsa, noto'g'ri axborot va dezinformatsiya bo'yicha tadqiqotlar shaxsning mavjud bilimlari, e'tiqodlari va axborotning takroriy taqdim etilishi uning ishonchlilikini baholashga ta'sir ko'rsatishini ko'rsatadi. S. Vosoughi, D. Roy va S. Aralning tadqiqotlari esa emotsional va kutilmagan axborotning raqamli tarmoqlarda tezroq tarqalishi mumkinligini empirik jihatdan namoyon qilgan. Mazkur natijalar mahalliy tadqiqotlarda ko'tarilgan media savodxonlik va axborot xavfsizligi masalalarini psixologik mexanizmlar bilan boyitish imkonini beradi.

Shu nuqtayi nazardan, mahalliy va xorijiy ilmiy manbalarni qiyosiy tahlil qilish asosida axborot iste'moli madaniyatining psixologik tuzilmasini quyidagi o'zaro bog'liq komponentlar orqali ifodalash mumkin:

- kognitiv komponent - axborotni tushunish, tahlil qilish, taqqoslash va tanqidiy baholash;
- motivatsion komponent - axborot izlash ehtiyoji, maqsadga yo'nalganlik va bilishga qiziqish;
- emotsional-regulyativ komponent - axborot ta'sirida yuzaga keladigan hissiy reaksiyalarni boshqarish;
- refleksiv komponent - o'zining axborot tanlovi va iste'molini anglash hamda nazorat qilish;
- ijtimoiy-psixologik komponent - guruh, tengdoshlar, oila, ta'lim muhiti va virtual jamoalarning ta'sirini anglash;
- axloqiy-mas'uliyat komponenti esa axborotni tarqatishda uning oqibatlarini hisobga olish va raqamli kommunikatsiya me'yorlariga rioya qilishni nazarda tutadi.

Demak, mahalliy olimlarning ilmiy ishlari axborot madaniyati va media savodxonlikni shakllantirishning ijtimoiy-pedagogik asoslarini yoritib bergan bo'lsa, zamonaviy psixologik yondashuvlar ushbu jarayonning ichki mexanizmlarini ochib berish imkonini beradi. Ushbu ikki yo'nalishning integratsiyasi talaba-yoshlarda axborot iste'moli madaniyatini shakllantirishni yangi ilmiy konsepsiya sifatida tadqiq etish uchun zarur metodologik zamin yaratadi.

Shundan kelib chiqib, mazkur tadqiqotning ilmiy muammosi axborot iste'moli madaniyatini shunchaki media savodxonlikning natijasi sifatida emas, balki talaba shaxsining tanqidiy tafakkuri, motivatsion yo'nalganligi, emotsional barqarorligi, refleksivligi, ijtimoiy-psixologik yetukligi va axborot uchun mas'uliyat hissining integrativ mahsuli sifatida o'rganishdan iboratdir. Bunday yondashuv talaba-yoshlarning raqamli axborot muhitida ongli tanlov qilishi, manipulyativ kontentga qarshi psixologik barqarorlikni namoyon etishi va axborotdan ijtimoiy mas'uliyat asosida foydalanishini ta'minlovchi psixologik omillarni empirik aniqlash imkonini beradi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Tadqiqot davomida talaba-yoshlarda axborot iste'moli madaniyatining shakllanishiga ta'sir etuvchi psixologik omillarni aniqlashga alohida e'tibor qaratildi. Olingan natijalar axborotdan foydalanish jarayoni faqatgina texnik ko'nikmalar bilan cheklanmasligini, balki shaxsning kognitiv, emotsional-irodaviy va ijtimoiy-psixologik xususiyatlari bilan chambarchas bog'liqligini ko'rsatdi. Xususan, axborotni tanlash, uning ishonchlilikini baholash, turli manbalarni taqqoslash, manipulyativ mazmunni farqlash hamda axborot ta'siriga nisbatan psixologik barqarorlikni namoyon etish talabalarning axborot iste'moli madaniyatini belgilovchi asosiy ko'rsatkichlar sifatida namoyon bo'ldi.

Tadqiqot natijalarining tahlili shuni ko'rsatdiki, talabalarning axborot izlash faolligi yuqori bo'lishiga qaramay, axborotning mazmuni va manbasini tanqidiy baholash darajasi barcha respondentlarda bir xil emas. Ayrim talabalarda axborotni tezkor qabul qilish va undan foydalanish ustunlik qilsa, axborotning haqqoniyligini tekshirish, muqobil manbalar bilan solishtirish va xulosani mustaqil shakllantirish ko'nikmalari yetarlicha rivojlanmaganligi kuzatildi. Bu holat axborotning ko'pligi avtomatik ravishda axborot madaniyatining yuqori darajasini ta'minlamasligini ko'rsatadi.

Shuningdek, tadqiqotda talabalarning axborot iste'moli jarayonida kognitiv mezonlar muhim o'rin egallashi aniqlandi. Axborotning mantiqiyliigi, dalillarga asoslanganligi, manbaning ishonchlilikigi va mualliflik pozitsiyasini aniqlash qobiliyati rivojlangan talabalarda yolg'on, manipulyativ yoki biryozlama axborotni qabul qilish ehti-moli nisbatan past bo'ldi. Aksincha, tanqidiy fikrlash ko'nikmalari yetarlicha shakllanmagan respondentlarda sarlavhaga asoslangan xulosa chiqarish, emotsional mazmundagi axborotga tez ishonish va tekshirilmagan ma'lumotlarni qayta tarqatish holatlari ko'proq uchrashi kuzatildi.

Olingan natijalar emotsional omilning ham alohida ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatdi. Kuchli emotsional ta'sirga ega bo'lgan xabarlar, qo'rqituvchi yoki shov-shuvli mazmun, ijtimoiy jihatdan bahsli mavzular talabalarning diqqatini tezroq jalb qilishi va axborotni chuqur tahlil qilmasdan qabul qilishiga sabab bo'lishi mumkin. Shu nuqtayi nazardan, emotsional o'zini boshqarish, psixologik barqarorlik va impulsiv reaksiyalarni nazorat qilish axborot iste'moli madaniyatining muhim psixologik komponentlari sifatida baholandi.

Tadqiqot davomida ijtimoiy muhitning ta'siri ham aniqlandi. Talabani tengdoshlari, oila a'zolari, ta'lim muhiti va virtual kommunikatsiya doirasi uning axborot tanlash mezonlariga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Ayniqsa, ijtimoiy tarmoqlarda muayyan axborotning ko'p marotaba takrorlanishi uni ishonchli deb qabul qilishga olib kelishi mumkin. Demak, axborot iste'moli madaniyatini shakllantirishda individual psixologik xususiyatlar bilan bir qatorda guruhiiy va ijtimoiy-psixologik mexanizmlarni ham hisobga olish zarur.

Natijalar umumlashtirilganda, talabalarda axborot iste'moli madaniyatini shakllantirishni axborotni izlash → tanlash → tekshirish → tahlil qilish → baholash → undan mas'uliyatli foydalanish ketma-ketligidagi yaxlit psixologik jarayon sifatida qarash maqsadga muvofiqligi aniqlandi. Mazkur jarayonning samaradorligi talabani tanqidiy fikrlashi, media savodxonligi, metakognitiv nazorati, emotsional barqarorligi va ijtimoiy mas'uliyati bilan uzviy bog'liq.

Shunday qilib, tadqiqot natijalari talaba-yoshlarda axborot iste'moli madaniyatini rivojlantirish uchun faqatgina axborot texnologiyalaridan foydalanish ko'nikmalarini shakllantirish yetarli emasligini ko'rsatadi. Buning uchun talabalarda tanqidiy fikrlash, axborotni verifikatsiya qilish, media savodxonlik, psixologik barqarorlik, mustaqil qaror qabul qilish va axborot uchun shaxsiy mas'uliyatni kompleks rivojlantirishga yo'naltirilgan pedagogik-psixologik mexanizmlarni ishlab chiqish talab etiladi.

Tadqiqot natijalari talaba-yoshlarning axborot iste'moli jarayonida psixologik omillarning muhim ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatadi. Olingan ma'lumotlar shuni anglatadiki, axborotning mavjudligi va unga tezkor kirish imkoniyati shaxsning axborotdan oqilona foydalanishini avtomatik ravishda ta'minlamaydi. Aksincha, axborotni tanlash, baholash, tahlil qilish va undan foydalanish jarayonlari shaxsning kognitiv, emotsional va ijtimoiy-psixologik xususiyatlari bilan chambarchas bog'liq.

Tadqiqot davomida aniqlangan holatlar axborot iste'molining samaradorligi, avvalo, talabani tanqidiy fikrlashi, axborotga nisbatan selektiv munosabati, mustaqil qaror qabul qilish qobiliyati va media savodxonlik darajasiga bog'liqligini ko'rsatadi. Xususan, axborot oqimining haddan tashqari ko'pligi shaxsda kognitiv yuklamaning ortishiga, diqqatning tarqoqlashishiga va muhim hamda ikkilamchi axborotni farqlashda qiyinchiliklar yuzaga kelishiga sabab bo'lishi mumkin. Shu nuqtayi nazardan, zamonaviy talaba uchun nafaqat axborotni izlash, balki uning ishonchligini tekshirish va mazmunini psixologik jihatdan tahlil qilish kompetensiyasi ham muhimdir.

Natijalar axborot iste'molida emotsional omilning ham alohida o'rin tutishini ko'rsatadi. Shaxsning qo'rquv, xavotir, qiziqish, hayajon yoki norozilik kabi emotsional holatlari ayrim turdagi axborotlarga nisbatan yuqori selektivlikni yuzaga keltirishi mumkin. Ayniqsa, salbiy, keskin yoki sensatsion mazmundagi xabarlarning tezroq qabul qilinishi va tarqatilishi shaxsning emotsional reaksiyalari bilan izohlanadi. Demak, axborot iste'moli madaniyatini shakllantirishda faqat texnik yoki axborotiy ko'nikmalarni rivojlantirish yetarli emas; talabalarning emotsional o'zini boshqarish va psixologik barqarorligini rivojlantirish ham zarur.

Tadqiqot natijalari, shuningdek, ijtimoiy muhitning axborot iste'moliga ta'sirini ham tasdiqlaydi. Talabani tengdoshlari, oila a'zolari, ta'lim muhiti va virtual kommunikatsiya tarmoqlaridagi ijtimoiy guruhlarining uning axborot tanlovi va unga munosabatini shakllantiruvchi muhim omillar hisoblanadi. Ijtimoiy guruh tomonidan ma'qullangan axborotning tanqidiy tekshirilmasdan qabul qilinishi konformizm va guruhiiy ta'sir mexanizmlarining namoyon bo'lishiga olib kelishi mumkin. Shu sababli talabalarda mustaqil fikrlash va axborot manbalarini mustaqil baholash ko'nikmalarini shakllantirish muhim pedagogik-psixologik vazifa hisoblanadi.

Mazkur natijalar axborot iste'moli madaniyatini shaxsning umumiy madaniyatidan ajratib bo'lmasligini ko'rsatadi. Axborotdan foydalanish madaniyati nafaqat axborotni qabul qilish, balki uning ijtimoiy oqibatlarini anglash, mualliflik va axloqiy me'yorlarga rioya qilish, manipulyativ mazmunni aniqlash, yolg'on va ishonchsiz ma'lumotlarni farqlash hamda axborotni mas'uliyat bilan qayta uzatishni ham qamrab oladi.

Shuningdek, tadqiqot natijalari ta'lim jarayonida axborot iste'moli madaniyatini shakllantirish tizimli xarakterga ega bo'lishi lozimligini ko'rsatadi. Bunda media va axborot savodxonligi, tanqidiy fikrlash, raqamli xavfsizlik, psixologik immunitet hamda axborot etikasi o'zaro integratsiyalashgan holda rivojlantirilishi maqsadga muvofiq. O'qituvchi esa talabalarga tayyor axborotni beruvchi subyekt sifatida emas, balki axborotni izlash, tekshirish, tahlil qilish va mustaqil xulosa chiqarishga yo'naltiruvchi pedagog sifatida faoliyat yuritishi zarur. Umuman olganda, muhokama qilingan natijalar axborot iste'moli madaniyatini shakllantirishni faqat media savodxonlik doirasidagi masala sifatida emas, balki shaxsning kognitiv, emotsional, irodaviy va ijtimoiy-psixologik rivojlanishi bilan bog'liq kompleks jarayon sifatida baholash zarurligini ko'rsatadi. Shu jihatdan, talaba-yoshlarda axborotga nisbatan ongli, tanqidiy, selektiv va mas'uliyatli munosabatni shakllantirish zamonaviy ta'limning muhim psixologik-pedagogik yo'nalishlaridan biri sifatida qaralishi lozim.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Tadqiqot natijalarini umumlashtirish asosida talaba-yoshlarning axborot iste'moli jarayoni murakkab ijtimoiy-psixologik hodisa ekanligi aniqlandi. Axborotning tezkor va keng ko'lamda tarqalishi sharoitida undan samarali foydalanish faqat texnik ko'nikmalar bilan belgilanmay, balki shaxsning tanqidiy fikrlashi, axborotni saralash qobiliyati, emotsional barqarorligi, mustaqil qaror qabul qilishi va ijtimoiy mas'uliyati bilan ham chambarchas bog'liq.

Tadqiqot natijalari talabalarda axborot iste'moli madaniyatini shakllantirishning asosiy psixologik shartlari sifatida tanqidiy fikrlash, axborot manbalarini baholash, media savodxonlik, emotsional o'zini boshqarish, psixologik barqarorlik va mustaqil fikrlash kabi sifatlarni rivojlantirish zarurligini ko'rsatdi. Mazkur sifatlarning uyg'un rivojlanishi talabaning turli axborot oqimlari orasidan ishonchli va ijtimoiy jihatdan foydali ma'lumotlarni tanlash imkoniyatini oshiradi.

Shuningdek, axborot iste'moliga ijtimoiy muhit, tengdoshlar guruhi, oila, ta'lim muhiti va virtual kommunikatsiya vositalari sezilarli ta'sir ko'rsatishi aniqlandi. Shu bois talabalarda axborotga nisbatan ongli va mas'uliyatli munosabatni shakllantirish individual psixologik ta'sirlar bilangina cheklanmasdan, ta'lim muassasasi va ijtimoiy muhitning hamkorligiga asoslangan tizimli yondashuvni talab etadi.

Axborot iste'moli madaniyatini shakllantirish jarayonida talabalarni axborotni shunchaki qabul qiluvchi emas, balki uni izlovchi, tekshiruvchi, tahlil qiluvchi, baholovchi va mas'uliyat bilan qo'llovchi faol subyekt sifatida tarbiyalash muhimdir. Buning uchun ta'lim jarayoniga media va axborot savodxonligi, tanqidiy fikrlash, raqamli xavfsizlik hamda axborot etikasi bilan bog'liq amaliy topshiriqlarni keng joriy etish maqsadga muvofiq.

Umuman olganda, talaba-yoshlarda axborot iste'moli madaniyatini shakllantirish ularning nafaqat axborot bilan ishlash kompetensiyasini, balki psixologik immuniteti, ijtimoiy faolligi, mustaqil fikrlashi va mas'uliyatli fuqarolik pozitsiyasini rivojlantirishga xizmat qiladi. Shu sababli mazkur yo'nalish zamonaviy oliy ta'lim tizimida muhim pedagogik-psixologik vazifalardan biri sifatida qaralishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Allport G.W. The Nature of Prejudice. – Reading, MA: Addison-Wesley, 1954.
2. Bandura A. Social Learning Theory. – Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, 1977.
3. Kahneman D. Thinking, Fast and Slow. – New York: Farrar, Straus and Giroux, 2011.
4. McLuhan M. Understanding Media: The Extensions of Man. – Cambridge, MA: MIT Press, 1994.
5. Rogers E.M. Diffusion of Innovations. – 5th ed. – New York: Free Press, 2003.
6. UNESCO. Media and Information Literacy: Policy and Strategy Guidelines. – Paris: UNESCO, 2013.
7. UNESCO. Global Education Monitoring Report 2023: Technology in Education: A Tool on Whose Terms? – Paris: UNESCO, 2023.
8. Wardle C., Derakhshan H. Information Disorder: Toward an Interdisciplinary Framework for Research and Policy Making. – Strasbourg: Council of Europe, 2017.
9. Livingstone S. Media literacy and the challenge of new information and communication technologies // The Communication Review. – 2004. – Vol. 7, No. 1. – P. 3–14.
10. Potter W.J. Media Literacy. – 9th ed. – Thousand Oaks: SAGE Publications, 2021.
11. Buckingham D. The Media Education Manifesto. – Cambridge: Polity Press, 2019.
12. Carr N. The Shallows: What the Internet Is Doing to Our Brains. – New York: W.W. Norton & Company, 2010.
13. Tandoc E.C., Lim Z.W., Ling R. Defining "fake news": A typology of scholarly definitions // Digital Journalism. – 2018. – Vol. 6, No. 2. – P. 137–153.
14. Guess A., Nagler J., Tucker J. Less than you think: Prevalence and predictors of fake news dissemination on Facebook // Science Advances. – 2019. – Vol. 5, No. 1. – eaau4586.
15. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi: PF-60-son Farmon, 2022-yil 28-yanvar.
16. Mirzaahmedova M. Yoshlarning axborot-psixologik xavfsizligi va media madaniyati masalalari. – Toshkent, 2021.
17. Ramazonov J.Dj. Yoshlar axborot iste'moli madaniyatining ijtimoiy-psixologik jihatlar // Psixologiya. – Toshkent.
18. Raxmatova Z.B. Talaba-yoshlarda axborot madaniyatini shakllantirishning psixologik-pedagogik omillari // Pedagogik mahorat. – Buxoro.

-
- 13.00.00 Pedagogika fanlari
 - 13.00.01 Pedagogika nazariyasi. Pedagogik ta'limotlar tarixi
 - 13.00.02 Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (sohalar bo'yicha)
 - 13.00.03 Maxsus pedagogika
 - 13.00.04 Jismoniy tarbiya va sport mashg'ulotlari nazariyasi va metodikasi
 - 13.00.05 Kasb-hunar ta'limi nazariyasi va metodikasi
 - 13.00.06 Elektron ta'lim nazariyasi va metodikasi (ta'lim sohaları va bosqichlari bo'yicha)
 - 13.00.07 Ta'limda menejment
 - 13.00.08 Maktabgacha ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi
 - 13.00.09 Ijtimoiy pedagogika
 - 07.00.00 Tarix fanlari
 - 19.00.00 Psixologiya fanlari
 - 01.00.00 Fizika-matematika fanlari
 - 02.00.00 Kimyo fanlari
 - 03.00.00 Biologiya fanlari
 - 09.00.00 Falsafa fanlari
 - 10.00.00 Filologiya fanlari
 - 11.00.00 Geografiya fanlari

AKTABGACHA VA AKTAB TA'LIMI

Mas'ul muharrir: Ramzidin Ashurov

Ingliz tili muharriri: Murod Xoliyorov

Musahhih: Alibek Zokirov

Sahifalovchi va dizayner: Iskandar Islomov

2026. №7(3)

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Maktabgacha va maktab ta'limi" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

"Maktabgacha va maktab ta'limi" jurnali 26.09.2023-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №C-5669363 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.
Litsenziya raqami: № 136361.

Manzilimiz: Toshkent shahar, Yunusobod tumani
19-mavze, 17-uy.